

rut 1971, V, 221; Sezgin, *GAS*, I, 619; W. Montgomery Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri* (trc. E. Ruhi Fiğlalı), Ankara 1981, s. 209, 282, 303; "al-İskâfî", *EP* (İng.), IV, 126-127; Nâsır Güzeşte, "İskâfî", *DMBİ*, VIII, 342-346; Josef van Ess, "Eskâfî", *Elr.*, VIII, 601-602.

İSA DOĞAN

İSKÂFÎ, Ebû İshak

(أبو إسحاق الإسكافي)

Ebû İshak Muhammed
b. Ahmed b. İbrâhîm el-Kâtib
el-Karârîti el-İskâfî
(ö. 357/967)

Abbâsî veziri.

Nehrevan'a bağlı İskâf'ta dünyaya geldi. Yetmiş altı yaşlarında vefat ettiğine dair rivayetler dikkate alınarak 281 (894) yılı civarında doğduğu kabul edilebilir. İskâfî nisbesiyle tanınan diğer şahsiyetlerden ayırt edilmek için Karârîti diye anılır. İskâfî, Abbâsî Devleti'nde hâciblik, şahnelik, muhtesiblik gibi görevler üstlenmiş olan Muhammed b. Yâkût'un kâtipliğine tayin edildi (320/932). İbn Yâkût bir süre sonra yetkilerini ona devretti. 321 (933) yılında İbn Yâkût ile Ahvaz'a giden askerler arasında bulunan İskâfî'nin o zamana kadar görülmemiş bir şekilde halkın mallarını müsâdere etmesi, kapalı dükkânları açtırarak ticaret mallarına el koyması (İbn Miskeveyh, I, 255; İbnü'l-Esîr, VIII, 249) halifeyi rahatsız etti. Bunun üzerine İbn Yâkût ve kardeşiyle birlikte yakalanıp göz altına alındı (6 Cemâziyelevvel 323 / 13 Nisan 935), evi yağmalanarak paralarına el konuldu. Ancak Bağdat'taki karışıklıklardan istifade eden İskâfî aynı yılın zilhicce (kasım) ayında hapisten kurtuldu.

Müttakî-Lillâh halife olunca (940) Vezir Ebû Abdullah el-Berîdî'yi azletti. Bunu fırsat bilen İskâfî, Berîdîler'in Bağdat'ı terketmesinin ardından idareye hâkim olan Deylemîler'in lideri Kür Tegin'e vezirliğe talip olduğunu bildirdi ve Kür Tegin'in baskısıyla vezâret makamına getirildi (12 Şevval 329 / 10 Temmuz 941), Kür Tegin de başkumandanlığa tayin edildi. Fakat askerlerin desteğini kazanamayınca otuz dokuz gün sonra görevinden uzaklaştırıldı ve Kür Tegin tarafından tutuklandı. Onun, aynı yıl Halife Müttakî-Lillâh'ın Türk askerleriyle birlikte Berîdîler'e karşı düzenlediği seferde yer alması hâpiste fazla kalmadığını göstermektedir. İbn Râik emîrî'l-ümerâliğe tayin edilince bir süre onun kâtipliğini yapan İskâfî, yeniden vezir olan Abdullah el-Berîdî'nin az-

ledilmesi üzerine ikinci defa vezâret makamına getirildi (8 Cemâziyelevvel 330 / 29 Ocak 942). Ancak kısa bir müddet sonra Berîdîler'in Bağdat'ı istilâ etmesiyle kaçıp gizlenmek zorunda kaldı ve Berîdîler'in Bağdat'ı terketmesinin ardından tekrar vezirliğe getirildi (18 Şevval 330 / 6 Temmuz 942). Sekiz ay sonra Hamdânîler'den Nâsîrüddevle'nin baskısı ile halife tarafından görevden alınarak tutuklandı ve malları müsâdere edildi. Daha sonra Bağdat'ı terkederek Dimaşk'a yerleşti. Bir süre Hamdânîler'den Seyfüddevle'nin kâtipliğini yaptı. Büveyhî vezirlerinden Ebû Muhammed el-Mühellebî döneminde (950-963) Bağdat'a geri döndü, fakat bir görev almayıp vezir tarafından düzenlenen ilmi ve edebî toplantılara katılmakla yetindi. 348'de (959) Mısır'a giden İskâfî buradan Mekke'ye geçerek hac farızasını yerine getirdi. Muharrem 357'de (Aralık 967) Bağdat'ta vefat etti.

Müttakî-Lillâh döneminin önemli devlet adamlarından olan İskâfî'nin halife nezdinde büyük itibarı vardı. Bağdat'ta kaldığı zamanlar daima etkin rol oynar ve bazan resmî görevi olmadığı halde hadiselerle yön verirdi. İskâfî zulüm ve despotluğuyla tanınmıştır; mal edinme hırsı, görevden alındığı sıralarda mallarının müsâdere edilmesine sebep olmuştur. Ahfeş el-Asgar ve diğerlerinden hadis rivayet etmiş, Muhammed b. Ahmed el-Müfîd ve Ebû'l-Hasan el-Cerrâhî de kendisinden rivayette bulunmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Bekir es-Sûlî, *Ahbarü'r-Râzi-Billâh ve'l-Müttakî-Lillâh* (nşr. J. H. Dunne), Beyrut 1403/1983, s. 31, 64-65, 69, 101, 204-205, 222-223, 228, 230, 244-257; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-Zeheb* (Abdülhamîd), IV, 340; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 255, 318-319; II, 18-19, 22-23, 25, 38, 41, 48; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, VI, 51; Muhammed b. Abdülmelik el-Hemedânî, *Tekmiletu Târîhi'l-Taberî* (Taberî, *Târîh* [Ebû'l-Faz], XI içinde), s. 323, 329, 335-336, 365, 387; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI, 318; VII, 9; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (Cündî), I, 215; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 249, 305, 375, 379, 384, 397, 404, 406, 468; İbnü't-Tiktakâ, *el-Fahrî*, s. 285; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XV, 105, 107; XVI, 111-112; Safedî, *el-Vâfi*, II, 41; Tefîk Sultân el-Yûzbekî, *el-Vezâre: Neş'etühâ ve te'avvürühâ fi'd-devleti'l-Abbâsiyye*, Bağdad 1390/1970, s. 199-201, 215-216; *Kitâbü'l-Uyûn ve'l-hadâ'ik fi ahbâri'l-hakâ'ik* (nşr. Ömer es-Saîdî), Dimaşk 1972, IV/1, s. 256, 265, 267; IV/2, s. 360-361, 363; ayrıca bk. İndeks; Şâkir Mustafa, *Mevsû'atü düveli'l-âlemi'l-İslâmî ve ricâli-hâ*, Beyrut 1993, I, 360; K. V. Zetterstéen, "İskâfî", *IA*, V/2, s. 1078; D. Sourdel, "al-İskâfî", *EP* (İng.), IV, 127.

MUSTAFA SABRİ KÜÇÜKAŞCI

İSKÂFÎ, Hatîb

(الخطيب الإسكافي)

Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh
el-Hatîb el-İskâfî
(ö. 420/1029)

Arap dili ve edebiyatı âlimi.

Aslen İsfahanlıdır. Hocası Sâhib b. Abbâd'dan nakledilen bir rivayete göre İsfahan esnafından üç kişi dışında âlim yetişmemiştir. Bunlardan biri (Ebû Ali el-Merzûki) dokumacı, diğeri (Ebû Mansûr b. Mâside) hallâc, üçüncüsü de (Ebû Abdullah el-Hatîb) ayakkabıcıdır (Yâkût, IX, 215). İsfahan'dan ayrılıp Rey'e giden ve muhtemelen tahsilini burada tamamlayan İskâfî hatiplik yaptığı için "Hatîb" lakabıyla tanınmıştır.

Eserleri. 1. *Dürretü't-tenzil ve guretü't-te'vil*. Kur'an-ı Kerîm'deki müteşâbih âyetlerin açıklamasına dairdir (Kahire 1327/1909; Beyrut 1393/1973). 2. *Me'bâdî'ü'l-luğa*. İskâfî daha çok Halîl b. Ahmed'in *Kitâbü'l-'Ayn*'i, Ebû Amr eş-Şeybânî'nin *Kitâbü'l-Cim*'i, Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ın *el-Garîbü'l-muşannef*'i, Ebû Abdullah İbnü'l-A'râbî'nin *Kitâbü'n-Nevâdir*'i ve İbn Düreyd'in *Cemheretü'l-luğa*'sına dayanarak hazırladığı bu lugatıyla tanınır. Önemli müterâdifleri, eski Arap şiirinde geçen ve özellikle Kur'an tefsiriyle ilgili olan garip kelimeleri, Câhiliye devrinde ay ve hafta günlerinin isimlerini, lafızları bir, anlamları değişik, yahut lafızları ayrı, anlamları aynı olan kelimeleri ihtiva eden eserin benzeri çalışmalar arasında önemli bir yeri vardır. Sarf ve nahivle ilgili i'lâl, kalb, cem' şekilleri, iştikak, ibdâl gibi meseleleri incelemesi, daha önceki sözlüklerde yer almayan bazı kelimeleri ihtiva etmesi eserin diğer özelliklerindedir. Müellif, bu eserinde metot hataları yapmak, bir kısım beyitleri sahiplerine isnat ederken yanılmak, müenneslik ve müzekkerlik gibi konularda dikkatsiz davranmakla eleştirilmiştir. *Me'bâdî'ü'l-luğa*'nın kısmî bir neşrini Mahmûd Şükrî el-Âlûsî (*Mecelletü'l-Mesrîk*, sy. 11 [Beyrut 1900], s. 498-502), tam neşrini ise Muhammed Bedreddin en-Na'sânî (Kahire 1325/1907) gerçekleştirmiştir. 3. *Halûku'l-insân*. İnsan organlarıyla ilgili isim ve sıfatların örneklerle incelendiği eseri Hıdır Avvâd el-Ukl neşretmiştir (Amman-Beyrut 1411/1991). 4. *Luflu't-tedbir fi siyaseti'l-mülûk* (nşr. Ahmed Abdülbâki, Bağdad 1964; Beyrut 1979). İskâfî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Ğalaţu Kitâ-*

bi'l-Āyn, el-Ġurre (ediplerin hatalarına dair), *Şevâhidü Sibeveyhi, Nakdû's-Şi'r*.

BİBLİYOGRAFYA :

Hatib el-İskâfi, *Halku'l-insân* (nşr. Hıdır Avvâd el-Ukl), Amman-Beyrut 1411/1991, neşreden giriş, s. 9-12; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ*, IX, 214-215; Safedî, *el-Vâfi*, III, 337; Süyûtî, *Bugyetü'l-vu'ât*, I, 149-150; *Keşfü'z-zünûn*, I, 691; II, 1197, 1555, 1579; Serkis, *Mu'cem*, s. 436; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 491; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 64; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, X, 211; Muhammed Haseneyn en-Nakvî, "et-Te'lifü'l-mu'cemî ve menhecü'l-Ġatib el-İskâfi fi te'lifi Mebâdî'l-luğa", *ed-Dirâsâtü'l-İslâmiyye*, XXVIII/3, İslâmâbâd 1414/1993, s. 49-78; a.m.f., "Mu'cemü Mebâdî'l-luğa li'l-Ġatib el-İskâfi", a.e., XXIX/1 (1414/1994), s. 57-90.

MUSTAFA ÖZ

İSKÂFİYYE

(الإسكافية)

Bağdat Mu'tezilesi'nden
Ebû Ca'fer el-İskâfi'nin
(ö. 240/854)

mensuplarına verildiği söylenen isim
(bk. İSKÂFİ, Ebû Ca'fer).

İSKAT

(bk. İSKAT).

İSKEÇE

Yunanistan'da
Trakya kesiminde günümüzde
adı Xanthi olan bir şehir.

Osmanlı kaynaklarında Eskice, İsketye ve İskete olarak da kaydedilen İskeçe'nin bir kısmı Karaoğlan dağlarının (Güney Rodopla) eteklerinde, bir kısmı Esketze ırmağının iki yakasındaki ovada yer alır. Burası, bugünkü Trakya'yı Makendonya'dan ayıran Karasu (Nestos) ırmağının 12 km. doğusunda bulunmakta olup Gümülcine'ye 57 km., Ege sahillerine ise 20 km. uzaklıktadır. 1373-1912 yılları arasında kaldığı Osmanlı hâkimiyeti altında özellikle XVIII ve XIX. yüzyıllarda yörenin önemli bir İslâm merkezi haline gelmiştir. Ortodoks Yunan, müslüman Türk ve Pomaklar'dan oluşan karışık bir nüfusa sahip kasabada birkaç kilise ve manastırın yanı sıra çoğu XIX. yüzyılda yapılan yedi cami vardır. Ayrıca II. Dünya Savaşı'na kadar burada Ladino diliyle konuşan Mûsevî topluluk da bulunmaktaydı. İskeçe'de bir müftülük ve bir hıristiyan Ortodoks piskoposluğu mevcuttur. Kasaba çok eskiler-

den beri tütün, son zamanlarda ise metalürji ve petrokimya endüstrisi merkezidir, aynı zamanda çimento fabrikaları vardır. En azından XV. yüzyıldan beri müslüman Türkler İskeçe'de yaşamış olsalar da XIX. yüzyıla kadar çoğunluğu hıristiyanlardan meydana gelen bir köy statüsünde bulunduğu buraya büyük Osmanlı eserleri yapılmamış, önce kasaba, ardından kaza merkezi olan müslüman Türk nüfusunun yaşadığı Yenice-i Karasu hayır sahiplerinin ilgisini daha çok çekmiştir.

Kasabanın tarihi antik döneme kadar iner ve Xanthi adı da eski Trak kabileleriyle ilgilidir. Bugünkü kasaba, biraz daha doğuda kurulu antik Xantheia'nın dolaylı da olsa vârisi sayılır. Xantheia / Xanthi, kaynaklarda ilk defa 879'da bir piskoposluk merkezi olduğunda zikredilmiştir. XI. yüzyılın sonunda Bačkovo manastırılığına bağlı iken hâlâ bir köy durumunda olup XII. yüzyıl boyunca farklı yapılardan müteşekkil surları bulunmayan bir yerleşim yeri idi. IV. Haçlı Seferi'nden (1204) sonra buranın önemi artmaya başladı. 1206'da Bulgar Çarı Kaloyan'ın, hemen yakınındaki Mosinopolis (Misine Hisar) ve Perithéorion (Boru Kale) adlı kaleleri tahrip etmesiyle Xanthi bu iki eski kasabanın yerini aldı. Nitekim XIII ve XIV. yüzyıllara ait kaynaklarda "küçük kasaba" (policnion) diye adlandırılmakta ve etrafının surlarla çevrili olduğu belirtilmektedir. Bu surların bir kısmı modern kasabanın yüksek mevkiilerinden hâlâ görünmektedir. İmparator II. Andronikos (1282-1328) burayı başpiskoposluk makamı haline getirdi. Kasabanın adının zikredildiği ilk Türk kaynağı Enverî'nin *Düstûrnâme*'sidir (s. 99). Eserde, 1342-1343 yıllarında Aydınoğlu Umur Bey ile müttefik İmparator

Ioannes Kantakuzenos arasındaki münasebetlerden söz edilirken kasabanın adı "Eksya" şeklinde geçer ve buranın büyük bir şehir olduğu belirtilir. Kasaba bir müddet Bulgar eşkiyası Momçil'in mekânı olduysa da 1345'te Umur Bey onun hükümrânlığına son verdi. 1366'da ve daha sonraki yıllarda İskeçe ve civarı Ugleşa prensliğinin sınırları dahilinde Sırlar'ın elinde bulunuyordu.

Bazı eski kaynaklarda kasabanın Gazi Evrenos Bey tarafından 762 (1361) yılında ele geçirildiği kaydedilir. Modern çalışmalarda ise bu tarih 775 (1373) olarak gösterilir. İlk Osmanlı kroniklerinde de (Âşıkpaşazâde, Oruç, Neşri) farklı tarihler yer alır; Hoca Sâdeddin Efendi'nin *Tâcü't-tevârih* adlı eserinde 775 (1373) tarihi bulunur. Osmanlı fethi sırasında surları yıkılmış, tahribat görmüş ve bir köy statüsüne düşürülmüş olmasına rağmen birçok manastırıyla önemli bir hıristiyan merkezi olma özelliğini korudu. Osmanlılar, İskeçe'nin güneyindeki açık ovanın ortasına kurdukları yeni bir kasabayı, Yenice-i Karasu'yu merkez yaparak bölgeye büyük gruplar halinde Anadolu'dan Türk çiftçileri ve yörükleri getirtip yerleştirdiler. Nitekim 936 (1530) tarihli tahrir defterindeki kayıtlar, Yenice-i Karasu'nun nüfusunun üçte birinin hâlâ göçebe olduğunu gösterir. İskeçe ise bu kazaya bağlı en büyük meskûn mahaldî ve XIX. yüzyıla kadar da öyle kaldı. Bölge için günümüzde mevcut en eski Osmanlı tahrir defterinde (887/1482) "İsketye" adıyla yazılan kasabanın nüfusu, söz konusu yıllarda 345 hâne hıristiyan ve on dokuz hâne müslüman olmak üzere toplam 364 hâneye (yaklaşık 1500-2000 kişi) ulaşıyordu. Bunun hemen ardından kasaba Edirne'deki II. Beyazıt Külliyesi'nin vakfına dahil

İskeçe'den bir görünüş - Yunanistan

